

УДК 378.046:373.5

Шапаренко Г.В.,

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії експериментальної педагогіки
та педагогічних інновацій

Інституту післядипломної педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В КЛАСАХ ІЗ ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості підготовки вчителя до роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання під час проходження курсів підвищення кваліфікації та у міжкурсовий період.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації.

Нині в Україні соціальна адаптація дітей із особливими освітніми потребами шляхом всебічної підтримки з боку громади є не лише даниною провідним світовим тенденціям, а й нагальною суспільною потребою. Нові підходи тісно пов'язані зі зміною концептуальної моделі освіти. На зміну державоцентриській освітній системі приходить гуманістична, особистісно зорієнтована освітня парадигма, в якій домінує орієнтація на інтереси та задоволення потреб кожної дитини і яка перш за все передбачає рівний доступ дітей із особливими потребами до здобуття якісної освіти.

В Україні на законодавчому рівні визнано право дітей із особливими освітніми потребами на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Система освіти, що передбачає надання освітніх послуг дітям із особливими потребами в умовах загальноосвітнього закладу за місцем проживання, пристосування шкіл, їх загальноосвітньої філософії до потреб усіх учнів набула назву інклюзивної освіти.

Упровадження інклюзивної освіти в Україні зумовлює потребу в підготовці педагогів до роботи в інклюзивному навчальному середовищі, оскільки саме від них залежить створення такого середовища, в якому кожен учень зможе досягти успіху, де врахову-

ються індивідуальні особливості кожної дитини, кожної родини, а відмінності слугують цінним досвідом для розвитку низки компетентностей. Крім того, саме вчителі часто налагоджують успішну співпрацю з батьками і фахівцями.

Проблеми інклюзивного навчання та виховання дітей із особливими потребами в навчальних закладах упродовж двох останніх десятиліть перебувають у центрі наукових інтересів багатьох дослідників, серед яких: В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Скрипник, Т. Сак, О. Таранченко, С. Литовченко, Н. Софій, Ю. Найда, Н. Дятленко, С. Єфімова та ін.

Однак проблема формування готовності вчителя до роботи в класах із інклюзивним навчанням у системі післядипломної освіти в Україні є недостатньо вивченою і малодослідженою в українській педагогічній науці.

Суспільство нашої країни на сучасному етапі не досягло ще рівня цивілізованого сприйняття людей із особливими потребами. В основі проблеми маємо глибоке ментальне відчуження, бажання відсунути незручне та обтяжливе. Незріла реакція суспільства на проблеми дітей із особливими потребами лежить у необізнаності, що спричинена історичними тенденціями. Кілька десятиліть люди із особливими потребами майже не зустрічалися на вулицях Радянської України. Складалося враження, що інвалідів немає, проте їхня кількість вже тоді була значною. Необізнаність викликає пересторогу та, в кращому випадку, жалість, яку важко назвати позитивною та конструктивною реакцією на проблему [3, 272].

Отже, перше, що необхідно зробити під час проходження курсів післядипломного підвищення кваліфікації педагогічних працівників, — це здійснити просвітницьку роботу: змінити свідомість педагогів, надати їм можливість зрозуміти сутність фізіологічних особливостей дітей із особливими потребами, їх поведінкових проблем.

Ми погоджуємося з авторами, що «позитивне ставлення до дітей із особливими потребами є важливим чинником успішної реалізації інклюзивного підходу і тому його можна і потрібно формувати під час підготовки вчителя» [1, 21].

Канадський учений Тім Лорман шляхом аналізу наукових джерел з'ясував, якими видами знань, умінь і якостей мають володіти вчителі для успішної роботи в інклюзивному середовищі. Отримані результати було об'єднано за сімома категоріями:

- 1) розуміння інклюзії та повага до розмаїття;
- 2) співпраця із зацікавленими особами (в тому числі батьками й фахівцями);
- 3) створення позитивного соціального клімату;
- 4) методи викладання, які узгоджуються з принципами інклюзії;
- 5) планування інклюзивного навчального процесу;
- 6) значиме оцінювання;
- 7) навчання впродовж усього життя.

Можна стверджувати, що, незалежно від контексту, будь-який ефективний учитель має бути добре обізнаним в означених питаннях [1, 21].

Емоції, почуття, які виникають у педагогів на перших етапах упровадження практики інклюзивного навчання, досліджували канадські учені М. Форест та Дж. Попойнт. З ким би вони не обговорювали те, що відчувають педагоги на початку реалізації інклюзії, в якій би країні вони не працювали, завжди з'ясовувалося, що найсильнішим був страх. Досвід свідчить, що не всі педагоги одразу опанували ті професійні ролі, які потрібні для інклюзії. Процес охоплює кілька стадій: від явного або прихованого опору через пасивне сприйняття до активного прийняття [2, 60].

Як бачимо, практична реалізація ідеї інклюзії в загальноосвітній школі залежить від готовності вчителів здійснювати професійну діяльність у нових умовах. Саме неперервне професійне зростання і рефлексія вчителя-практика є вирішальними для стійкого успіху інклюзивного навчання.

Підготовка спеціалістів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання має системний характер і проводиться за двома напрямками: 1) для тих учителів, у класах/групах яких є діти із особливими освітніми потребами, 2) для педагогів, у класах яких немає дітей із особливими освітніми потребами.

До змісту навчально-тематичного плану курсів післядипломного підвищення кваліфікації включено модуль «Інклюзивне навчання як забезпечення рівного доступу до якісної освіти». Означений модуль просвітницького характеру і його завданням є ознайомлення педагогічних працівників із:

- еволюцією ставлення суспільства та держави до дітей із особливими потребами та становлення системи спеціальної освіти;
- соціальною та медичною моделлю розуміння інвалідності;

- поняттями «інтеграція» та «інклюзія», перевагами та недоліками інклюзивного навчання;
- нормативно-правовим забезпеченням інклюзивної освіти;
- інтегруванням дітей із особливими потребами в загальноосвітнє середовище;
- дослідно-експериментальною діяльністю в навчальних закладах столиці за напрямом «Інклюзивна освіта».

Модуль «Інклюзивне навчання як забезпечення рівного доступу до якісної освіти» має самодіагностичну спрямованість і передбачає самоаналіз:

- реакції, поведінки та ставлення вчителів до дітей із особливими потребами;
- поглядів і думок учасників навчально-виховного процесу щодо навчання дітей із особливими потребами в інклюзивних класах/групах.

Слухачам курсів підвищення кваліфікації пропонуються різні види навчальної діяльності: міні-лекції, практичні заняття, самостійна робота. Структурою занять передбачено перегляд відеосюжетів, прослуховування аудіозаписів бесід із особами, що мають особливі потреби, створюються проблемні ситуації, які колективно вирішуються, вчителі діляться власним досвідом інтеграції дітей із особливими потребами в умовах загального соціуму.

Педагоги навчальних закладів, у класах/групах яких є діти із особливими освітніми потребами, не мають спеціальної підготовки для ефективної роботи з ними. З огляду на це, у перспективний план-графік підвищення кваліфікації педагогічних працівників включено тематичні курси: «Психолого-педагогічні умови реалізації інклюзивної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах» і «Психолого-педагогічні умови реалізації інклюзивної освіти в дошкільних навчальних закладах». Означені курси мають на меті ознайомити педагогів із психофізичними особливостями дітей із особливими освітніми потребами, організацією, формами і методами роботи з ними, а також зі змістом корекційно-реабілітаційної роботи.

Підвищення кваліфікації вчителів у міжкурсовий період за напрямом «Інклюзивна освіта» передбачає такі форми:

- *індивідуальні консультації*. Створено Науково-методичний центр інклюзивної освіти, в якому фахівці-дефектологи надають

систематичну методичну допомогу педагогам закладів освіти, де впроваджується інклюзивне навчання;

— *групові*. Кожної третьої середи місяця відбуваються заняття у «Школі інклюзивної освіти». Унікальність цієї форми в тому, що під час занять розв'язуються проблемні педагогічні задачі, відбувається взаємообмін ідей, технологій і прийомів роботи;

— *масові*. Проводяться науково-практичні семінари, «круглі столи», семінари-практикуми, у роботі яких учителі мають можливість отримати відповіді на важливі запитання з приводу навчання і виховання дітей із особливими освітніми потребами.

Для виявлення дійсного рівня готовності вчителів до роботи в класах із інклюзивним навчанням нами було проведено дослідження серед слухачів курсів післядипломного підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних категорій та спеціальностей. Кількість опитаних — 261 особа.

Реципієнтам було запропоновано такий перелік запитань: «1. Чи знаєте ви про впровадження інклюзивної освіти в Україні? 2. Головними інформаційними джерелами про інклюзивну освіту для вас стали... 3. Як ви ставитесь до ідеї інклюзії? 4. Яке ваше ставлення до дітей із особливими освітніми потребами (дітей із порушеннями в розвитку)? 5. Який досвід контактів у вас є? 6. Де вони можуть навчатися на вашу думку? 7. Чи працювали б ви у класі з інклюзивним навчанням?»

У результаті аналізу отриманих даних було виявлено, що 100 % респондентів знають про впровадження інклюзивної освіти в Україні. Головними інформаційними джерелами з цього питання для них стали: лекції у Інституті післядипломної педагогічної освіти — 54 %, телебачення — 15 %, особистий практичний досвід — 9 %, Інтернет — 9 %, газети і журнали — 7 %, інше — 6 %.

Ставлення до ідеї інклюзивної освіти загалом позитивне, про це заявили 88 % опитаних. 8 % респондентів ставляться до цього негативно, 2 % байдуже і 2 % не визначилися з відповіддю. Більше половини вчителів (57 %) стверджували, що ніколи не мали змоги контактувати із дітьми з особливими потребами, 18 % подобається працювати з такими дітьми, 17 % демонстрували боязнь щодо майбутніх контактів, 8 % відповіли, що не бояться таких контактів. У 99 % опитаних було виявлено гуманне ставлення до дітей із особливими потребами, що свідчить про високий рівень емпатії.

Більше половини педагогів, що взяли участь в опитуванні (56 %), вважають, що діти із особливими потребами можуть здобувати освіту в загальноосвітніх навчальних закладах у класах із інклюзивним навчанням, 25 % стверджують, що ці діти можуть навчатися лише в спеціальних закладах, а 19 % наполягають на індивідуальному навчанні, тобто відкидають думку про спробу їхньої інтеграції у загальноосвітнє середовище.

На запитання «Чи працювали б ви у класі з інклюзивним навчанням?» ствердно відповіли 16 % опитаних, «ні» — 46 %, «є бажання спробувати» — 36 %, не визначилися з відповіддю 2 %.

Отже, можна зробити висновок про те, що ставлення вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до дітей з особливими освітніми потребами є гуманним, але непродуктивним. Ці діти потребують допомоги у соціалізації в наше сьогодення, щоб стати повноправними членами суспільства. Вчителі повинні бути готовими до прогресивних тенденцій освітньої політики, що можливо лише за умови постійного професійного розвитку.

Джерела

1. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Демпелер, Девід Харві] ; пер. з англ. — К. : СПД-ФО Парашин І.С., 2010. — 296 с.
2. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів: А.А. Колупаєва, Н.З. Софій, Ю.М. Найда та ін.; за заг. ред. Л.І. Даниленко. — К., 2007. — 128 с.
3. Ферт О. Формування готовності майбутнього вчителя до роботи з дітьми з поведінковими розладами / О. Ферт // Вісник Львів. ун-ту. Сер.: Педагогіка / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2009. — Вип. 25. — Ч. 4. — С. 271–276.

В статье рассмотрены особенности подготовки учителя к работе с детьми в условиях инклюзивного обучения во время курсов повышения квалификации и в период между курсами.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, последипломное образование, повышение квалификации.

The article discusses peculiarities of teacher's training for activity with children in conditions of inclusive education during their training courses and in period between courses.

Key words: inclusive education, children with special educational needs, postgraduate education, training.